Uluslararası Seyyid Tâhâ-î Hakkâri Sempozyumu Bildirileri

EDİTÖRLER
Halit YALÇIN
Murat ADIYAMAN
Yaşar KAPLAN

TOPLUMUN YAPILANMASINDA ÂLİMİN FONKSİYONU; SEYYİD TÂHÂ-İ HAKKÂRİ ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Zeki TAN[1]

Özet

Yeryüzünde yaratılan ilk insan, aynı zamanda gönderildiği coğrafyada insanları irşat eden ilk Nebi'dir. Nübüvvet silsilesi Hz. Peygamber ile son bulmuş, fakat nübüvvet kurumu âlimlerin temsil ve tebliği ile kıyamete kadar devam edecektir. Nübüvvet mirasının mümtaz şahsiyetlerinden birisi de Seyyid Taha-i Hakkâri'dir. Seyyid Taha hocası Mevlana Halid-i Bağdadi'den aldığı ilmi ve irfani birikimi ile Şemdinli bölgesinde uzun süre, hem medrese hem de tekke postnişini olarak hizmet etmiştir. Seyyid Taha sahip olduğu karizmatik özelliği sayesinde yaşadığı Şemdinli bölgesini negatif fikirlerden korumuştur. Seyyid Taha inşa ettiği ahlaki değerler sistemi ile fertler arasında kopmaz ve ayrılmaz bağlar tesis ederek toplumu ihya etmiştir. Seyyit Taha dönemin idarecileri ile pozitif düzlemde iyi ilişkiler kurarak onlara kılavuzluk yapmış, farklı kültür, dil, din, inanç, mezhep sahibi fertleri bir arada yaşatmayı başarmıştır.

Abstract

The first person in the history of human being is the first prophet at the same time who enlightened the people in the region he was sent to. The chain of prophethood ended with the Prophet Mohammad (PUH) but the institution of prophethood will continue by scholars' representation and notification until the doomsday. One of the distinguished persons of the legacy of the prophethood is Sayyid Taha-I Hakkâri. With his religious knowledge and culture he obtained from his teacher Mevlana Halid-I Bağdadi, Sayyid Taha served as a head of both madrasah and dervish lodge for a long time in Şemdinli. Sayyid Taha saved Şemdinli region from negative ideas through his charismatic personality. He enlightened the society by establishing unbreakable ties among the individuals through the system of moral values he formed. He guided the administrators of those days by setting up positive relations and he managed to live people with different cultures, languages, religions, faith and sects.

[1] Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Giriş

Toplum veya cemiyet; belirli bir coğrafi bölge üzerinde temel ihtiyaçlarını karşılamak için örgütlenmiş, aralarındaki etkileşim ve iletişimi düzenleyen kuralları ve kuramsal ilişkileri olan, benzerlerinden göreceli de olsa farklı özellikler taşıyan, hem biyolojik hem de kültürel olarak kendisini yeniden üretecek mekanizmalara sahip, görece büyük insan topluluğudur[2].

İnsanın fıtraten sosyal bir varlık olması hasebiyle toplum tecrübesi ortaya çıkmıştır. İnsanların meydana getirdiği toplum bir sosyal münasebetler veya bir sosyal teşkilatlar ağıdır. Devamlı değişme halinde olduğundan dolayı yukarıda ifade edildiği üzere, statik değil dinamik bir karaktere de sahiptir. İbn-i Haldun'un ifadesiyle *"İnsanın, fıtraten toplum içinde yaşaması vazgeçilmez bir gerekliliktir[3]"*. Sahip olduğu bu vazgeçilmez gereklilik toplumsal sürecin devamını sağlar.

Yaratılan ilk insan ve peygamber olan Hz. Âdem'in yalnız başına yaşamadığını ilahi metinden öğreniyoruz. Kendi çocuklarının dini yaşayış tarzlarından ziyade bir arada yaşama, toplumsal dokuyu kaosa götürücü hallerin -cinayet gibi- manzaraları da gözler önüne serilir. Toplumsal hayat insanla başlayıp insanla devam eden süreçtir. Bu sürecin iyi sürdürülmesi ve yönetilmesi halinde insanlığın lehine olacağı yoksa insan, insanın yardımcısı yerine "kurdu" olmaya aday hale gelir.

Tarih boyunca yukarıda ifadesini bulan toplumları bir arada tutan çimentoya ihtiyaç duyulmuştur. Fertler ruhsuz olmadıkları gibi toplumların da ruhu mesabesinde olan ve onu ayakta tutan dinamikleri/âlimleri olmak zorundadır. Hatta fertlerin doğup, büyümesi ve ölmesi gibi, toplumların da doğma, büyüme ve ölümlerinin olduğu bir gerçektir. Cemiyetlerin bünyesi sağlam ve sağlıklı olduğunda daha uzun ömürlü yaşaması mukadderdir.

İnsanı toplumdan ayrı düşünmek *"dalından koparılmış bir çiçek veya meyve gibi"* telakki edilmektedir. Hatta insanı da toplumdan koparmak çocuğu ailesinden koparmak gibidir. Nasıl ki çocuğun aile ortamından koparılması biyolojik gelişmesinin sağlıksız olacağı anlamına geliyorsa insanın da tek başına yaşaması hem insanın sosyalleşmesini engeller hem de bilgi üretimine negatif anlamda engel olur. Uzlet insanın sosyalleşmesini yani toplumsallaşmasını en-

[2] Acar -Demir, "Toplum" Md. s. 222.
[3] İbn Haldun, Mukaddime, s. 41.

gellediği gibi toplumsal üretimi de engeller. İnsanlar her şeyi tek başına üretemediklerine göre ürettiği şeylerin dışındaki ihtiyaçlarını toplumdaki başka şahıslardan temin eder. Çünkü toplum bir kültür etrafında toplanan, fertleri arasında da karşılıklı bağlılıkla teşkilatlanmış münasebetlerin bulunmasının adıdır. Bu maddi olmaktan ziyade manevi bir birlikteliğin ortaya çıkmasıdır. Aralarında din, ahlak hukuk gibi bağların bulunmadığı insan yığınına toplum denmez. Toplumları bir araya getiren bağların her zaman yazılı olması gerekmez. Bu bazen manevi/ nurani bağlar olabilir. İnsanların ruhlarına ve gönül dünyalarına nüfuz etmede maneviyatın vazgeçilmezliği yadsınamaz. İnsan ayağını yere basmadan, ruhunu da ilahi bir kaynağa dayandırmadan varlığını devam ettiremez. Toplumun dağınıklığına, düzensizliğine, çaresizliğine acziyetine, ümitsizliğine manevi bir menfez açmakla mana verilebilir.

Cemiyet sürekli dinamik, mesleki bakımdan yeteri derecede farklılaşmış, ihtisaslaşmış fert ve sosyal guruplardan yeknesak/homojen olmayan sosyal teşkilat ve ilişkiler ağından meydana gelme özelliğini taşımalıdır. Toplum "ben" duygusuyla hareket ettikleri fertlerden teşekkül eden en büyük bir sosyal guruptur[4]. Modern toplumlarda yatay ve dikey hareketlilik her zamankinden daha çok artmıştır. Teknolojik imkânlar daha da çok artmıştır. İnsanlar geleneksel toplumdan farklı olarak teknik bir çevrede yaşamakta; daha doğrusu modern sanayi toplumu insanla tabiatı arasında makineler, karmaşık teknikler, bilgiler, fabrikasyon eşyalardan oluşan bir ağ bulunmaktadır. Aletten makineye, el işçiliğinden makineleşmeye geçişle karakterize olan sanayi devriminin oluşturduğu bu yeni teknolojik çevrede insan, adeta tabiatı kendi ihtiyaçları, arzuları ve ihtiraslarına tabi kılmak eğilimindedir. Makine, elektrik, elektronik ve nükleer enerjilerinin kullanılması sayesinde, gayet yüksek bir üretkenlikle karakterize olan modern sanayi toplumunun iktisadi bir üretim ekonomisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel toplumu tehdit eden şey kıtlık tehlikesi ise, modern sanayi toplumu da aşırı üretimin tehdidi altında bulunmaktadır[5]. Aşırı üretim aşırı tüketimi de tetiklediğinde gelişmişlik düzeyi tüketimle eş değer hale gelir. Hâlbuki insan ne kadar üretirse üretsin kendi tükettiği ile değil paylaştığı ile hayatına ve topluma anlam katar[6]. Yanı başımızda bir bardak su, bir tas çorba, bir lokma ekmek bulmak için yaşam savaşı veren insanların sayısı her geçen gün artmaktadır.

---

4 Erkal- Baloğlu "Toplum" Mad. s. 69.

5 Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 358.

6 *"Sevdiğiniz mallarınızdan Allah yolunda harcamadıkça "fazilet" mertebesine ulaşamazsınız. Bununla beraber her ne infak ederseniz, Allah mutlaka onu bilir."* Âl-i İmran, 3/92.

Toplum Bilinci

Tarihi süreçte toplumsal bütünlük ve dayanışmayı sağlayan esas unsur kan bağı idi. Bütün ilişkiler kan bağı üzerinden yürütülürdü. Bu bazen evlilik ilişkileri üzerinden de yürütülür oldu. İki gurup arasındaki evlilikler toplumsal bütünleşmede önemli rol oynadı.

Yer kürenin değişik bölgelerinde merkezi otoritenin mutlak gücünün de farklı etnik özelliğe sahip insanları bir arada tutabildi. Fakat sahip olduğu gücünü kaybetmesiyle toplum dağılmış ve yönetilemez duruma geldi. Dünyanın en büyük imparatorluklarından biri de Moğol imparatorluğudur. Ama bu büyük güç Cengiz Han'ın ölümüyle dağılmış ve daha yönetilebilir küçük parçalara ayrılmıştır.

Bir dönem batıda Hıristiyanlık, toplumu kültürel boyutta bir arada tutmuş, fakat Hıristiyanlığın toplumsal çoğulculuğa kapısını kapatması onu hayatın dışına itmiştir. Sadece kültürel olarak hayatiyetini devam ettirmiştir. Avrupa'nın ulus devlet inşası devreye girerek toplumu bir arada tutma girişimi de bir müddet sonra yerini tekrar, her ne kadar sahip oldukları bütünlüğü siyasi bütünlük olarak görüyorlarsa da tekrar Hıristiyan kültürün hâkim renginin bulunduğu bir birliktelik oluşturmuştur.

Kan bağı ve inanç birlikteliğinden sonra tarih sahnesinde insanları bir arada tutan ideolojinin milliyetçilik olduğu görülmektedir. Milliyetçilik özellikle Fransız devriminden sonra siyasal birlik arayan toplumların benimsedikleri ve bir ulusal toplum kurmak isteyen seçkinlerin devlet gücünü kullanarak geliştirdikleri bir dayanışma ideolojisi olmuştur. Milliyetçilik aynı devletin sınırları içinde yaşayan farklı din, soy ve kültür gurupları arasında siyasal ortaklığa dayalı bir birlik idealini temsil eder. Milli devletin farklı soy, dil, din ve kültür gurupları arasında eşit mesafede durmaması, hepsine eşit mesafede hukuksal güvence ve siyasal sisteme katılma hakkı vermemesi, çoklu yapı içerisinde bir unsura dayalı rengin öne çıkması birlikten çok çatışma ve ayrışma kaynağı oluşturur[7].

Ortaya çıkan iç kavgalar ve kutuplaşma ortamında güvenini yitiren insanlar sığınılacak manevi limanlar aramışlar ve büyük bölümü yeniden dine sığınmayı yeğlemişler. Başarısız milliyetçiliğin sunamadığı güven ve dayanışma duygusunun dinde ve inananların dayanışmasında aranması dünyada yaygın bir olgu haline gelmiş. Çünkü Allah'a olan tevhit/birlik inancı inananlar arasında

[7] Ergil, *100 Soruda Fethullah Gülen Ve Hareketi*, s. 6-10.

daha sıkı ilişkilerin düzenlenmesini temin ve tesis etmiştir. Başka alanlarda bulamadıkları birliktelikleri tevhit örgüsü etrafında bulabiliyorlar. Bu birliktelik fertleri insani boyuta çekerek dinin tebliğcisinin söylediği *"Mü'minler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar*[8]*"* bütünlüğü gerçekleşebilirse toplumsal bütünlük sağlanmış olur. Bu da bireyin yalnızlığına ve güçsüzlüğüne çare sunar. Böyle bir topluluk içinde birey kendini daha güçlü ve korunaklı hisseder. Böyle hissettiği oranda da cemaate daha fazla bağlanır. Mevlânâ "Şems bana bir şey öğretti: *"Dünyada bir tek Mü'min üşüyorsa, ısınma hakkına sahip değilsin!" Biliyorum ki yeryüzünde üşüyen Mü'minler var; ben artık ısınamıyorum!"* derken çemberin evrensel boyutuna vurgu yapar. Bu da salt milliyetçiliğin dolduramadığı boşluğun ancak kutsalın devreye germesiyle sönmüş olan toplumsal parçalanmaların önüne geçileceğini göstermektedir.

İlahi metin güçlü sevgi ve gönül bağlarının ekonomik imkânlarla bir araya getirilemeyeceğini şöyle ifade eder: *"Onların yüreklerini Allah kaynaştırdı; eğer sen yeryüzünün bütün servetini harcasaydın, onların yüreklerinin arasını kaynaştıramazdın, ama Allah onları birleştirdi; çünkü her işinde mükemmel olan, her hükmünde tam isabet kaydeden yalnızca O'dur*[9]*."* Cenab-ı Hak, 120 yıl savaşmış[10] Evs ve Hazrec gibi kabileleri iman bağı sayesinde hem kardeş hem de dost yaptı. Bunu başka ideolojilerle temin ve tesis etmek mümkün değildir. Allah dilerse uzlaşmaz unsurları uzlaştırır. Bu da tamamen dinin/kutsalın hayata müdahil kılınması ile sağlanabilir[11].

Elmalı'lı Enfal 63 ayetinin tefsirinde şöyle der: "Eskiden onların aralarında öyle ayrılık, birbirlerine karşı öyle nefret kin, düşmanlık ve intikam hissi vardı ki, yeryüzündeki servetin hepsini sarfetmiş olsaydın, yani herhangi bir kimse bu kadar serveti bu uğurda harcamış olsaydı, onların kalplerini böylesine birleştirip kaynaştıramazdın, o ülfeti, o anlaşmayı ve yakınlaşmayı meydana getiremezdin. *"Kalplerin arasını"* sözüyle ifadeyi vurgulamak, bilhassa şuna işaret ediyor ki, böyle servet harcamakla çeşitli insanları zahiren bir araya getirmek mümkün olabilirse de kalplerini, vicdanlarını barıştırıp yakınlaştırmak bununla kabil olmaz. Ve lâkin Allah, aralarını böylesine kaynaştırdı. Kalpleriyle ve kalıplarıyla onları birbirlerine dost etti, kudreti sayesinde aralarındaki açıklığı kapattı,

8 Buhârî, "Edeb", 27; Müslim, "Birr", 66.
9 Enfal, 8/63
10 Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 131.
11 İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, X/64.

tevhid imanı ile öyle bir muhabbet ve ülfet verdi ki, hak ve hakikat açısından içleri ve dışları bir tek şahıs gibi kaynaşmış bir hâl aldı, muhkem bir kale gibi bir ictimai bünyeye sahip oldular. Bunlar İslâm›a girip Resulullah'a biatten önce aralarında öfke, kin, haset ve düşmanlık duyguları içinde yüzüyorlardı. Birbirlerini öldürüp, mallarını yağma eden ve sürekli kan davalarıyla bir türlü bir araya gelemeyen, anlaşamayan ve uzlaşamayan çeşitli kavim ve kabilelerden insanlar idi. Özellikle Ensar'ın iki ayrı kolu olan Evs ve Hazreç kabileleri arasında pekçok düşmanlık konusu cerayan etmiş ve öyle olaylar olmuştu ki, tarafların büyüklerini kırmış geçirmiş, boyunlarını iğne ipliğe çevirmişti. Ne zaman ki, Allah Teâlâ onlara bütün o eski düşmanlıkları unutturdu, o kin ve öfkeyi gönüllerinden sildi ve yerine bir kardeşlik sevgisi ve karşılıklı dostluk duygusu koydu işte o zaman tam anlamıyla dost ve kardeş oldular. Allah ve Resulullah sevgisiyle birbirlerine kenetlendiler ve hepsi tek yürek, tek bilek haline gelip huzura erdiler ve nihayet Ensar oldular ve Muhacirin ile kardeş oldular. Allah Resulünün arkasında hakkın tek vücut halindeki desteği oldular[12].

Merhum Seyyid Kutup şunları söyler: "Kur'an-ı kerim duyguların ve bağların kaynağı olan *"kalbe"* dayanmakta, *"aranızı uzlaştırdı"* demeyip *"kalplerinizi uzlaştırdı"* demek suretiyle derin noktalara nüfuz etmektedir. Böylece kalpleri, Allah'ın misakı, ahdi ve eli altında görünümüyle tasvir ediyor. Ayrıca içinde bulundukları durumu resmederek canlı ve beraberinde kalpleri süsleyen hareket halindeki bir sahne şeklinde gözler önüne sermektedir.[13]"

Yukarıda ifade edildiği üzere insanlar arasında *"kalplerin beraberliği"* bağı kuvvetli bir doktrin olarak fonksiyon icra edebilir[14]. Bu da sağlıklı bir toplumsal bilincin yerleşmesini sağlar. Toplum mensuplarının karşılıklı haberdarlık ve mensubiyet içinde bulunması fertlerin ben duygusuyla ve iradi olarak hareket etmeleri toplumsal şuurun yerleşmesini ve bu şuurun sürekliliğini temin eder[15].

Toplumda yaşayan fertleri bir araya getiren menfaatler ağı denilse dahi, sağlam bir toplumsal yapıyı teşekkül ettirmenin yolu insanların maddi ilişkilerinden ziyade manevi boyutu ile bir araya getirilmesi olsa gerektir. Türkiye'nin önde gelen kamuoyu araştırmacılarından A&G araştırma şirketi'nin toplumsal problemlerle ilgili yaptığı araştırmalarda şu neticeye ulaşır:*"...Araştırmalarda, "Sizi bir arada ne tutuyor? Dil mi, bayrak mı, aynı toprak üzerinde yaşamak mı,*

12 Elmalı'lı, Hak Dini, IV, 2427 (Metin sadeleştirilmiş halidir)
13 Kutub, Fizilal'ul-Kur'an, I, 443.
14 Mardin, *Türkiye'de Din Ve Siyaset*, s. 190.
15 Erkal, *Sosyoloji*, s. 38.

din mi" diye sorduk. Halkın yüzde 72,5'u, "Bizi bir arada tutan en önemli şey din" dedi[16].

Bir başka düşünce insanının *"...Bu ülkede son otuz yılda bizi birbirimize düşürmeyen her neyse o mayaya inanıyorum. Bu toplumun kodlarında o kardeşlik var çünkü...[17]"* ifadeleri toplumsal yapının manevi ve derin kodlarına işaret eder.

Dini olmayan ilkel bir toplumun bile bulunmadığı[18] bir yer kürede profân[19] bir toplumun düşünülmesi çok sağlıklı değildir. Manevi dinamiklerin toplumu bütünleştirici ve topluma süreklilik özelliği kazandırdığı dikkatten kaçırılmamalıdır.

Toplum ve Âlim İlişkisi

Kur'an-ı Kerim'in en çok şikâyet ettiği hususlardan birisi de Yahudi ve Hristiyan din adamlarının negatif davranışlarıdır[20]. Kur'an-ı Kerim toplumun yapısını ve değer aşınmasına uğramasını şöyle tavsif eder: *"Onların çoğunun, günah işlemede, gaddarca davranmada ve kötülüğe saplanmada birbirleriyle yarıştıklarını görebilirsin. Yaptıkları şey ne kötüdür. Neden onların din adamları ve hahamları onları günahkarca iddialardan ve her türlü kötülüğe saplanmaktan alıkoymadılar? Ortaya koydukları şey ne kötüdür![21]"* diyerek alimlerin tavrını eleştirir[22]. Ayet diğer dinlere mensup alimler üzerinden bütün muhataplara seslenmektedir.

Müfessir Taberi şöyle der: *"Bu ayet kadar alimleri ikaz eden, eleştiren daha şiddetli ayet yoktur.[23]"* Çünkü Gazzali'nin dediği gibi "bir madde bozulacağı zaman tuzlayarak bozulmasını önlersin. Tuz kokarsa hiçbir şey yapılmaz. Tıpkı bunun gibi toplum bozulursa alimler toplumu bozulmaktan kurtarır. Alimler bozulursa kim kokmaktan korur[24].

---

16 Düzel Neşe, Pazartesi Konuşmaları, 25.01.2010, Taraf Gazetesi; http://www.taraf.com.tr/nese-duzel/makale-adil-gur-orduya-guven-en-dusuk-noktada.htm.

17 Matur Bejan, *"Açılım DTP ve Sokaklar"*, 9 Aralık 2009, Çarşamba, Zaman; http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=924974

18 Dönmezer, Sosyoloji, s. 260.

19 Nesneler, dünya ve daha genelde evren içerisinde yer alan her şey için kutsal olan ve olmayan şeklinde yapılan ayrımda, kutsal olmayana ait olan; gündelik rasyonelleştirilmiş pratiğin dışında sembolik bir anlamı olmayan. Kutsal olana saygısızlık eden. Bkz. http://www.uludagsozluk.com/k/profan/

20 Tevbe, 9/35.

21 Maide, 5/62-63.

22 İbn Aşur, et-Tahrir ve't-Tenvir, VI, 248.

23 Taberi, Camiu'l-Beyan, VIII/550.

24 Gazzali, İhya, I, 61.

Manevi dinamik olan âlim toplumun maddi olmayan, manevi değer hükümlerini ve ahlak anlayışını ifade eder. Toplumun hayatiyet ve canlılığını korumada ciddi rol oynadığından manevi yapı ihmal edilmemelidir. Toplumun manevi yapısı fertteki ruh gibidir. İhmal edilmesi halinde toplumu ayakta tutmak mümkün değildir. Kur'an-ı Kerim: *"Sizden önceki nesillerde, dünyada fesat ve düzensizliği menedecek, böylece onları helâk olmaktan koruyacak idrâk ve fazilet sahipleri bulunmalı değil miydi? Onların içinden görevlerini yaptıklarından ötürü kurtardığımız az kimse var. Zalimler ise içinde bulundukları refahın ardına düştüler. Doğrusu onlar suçlu kimselerdi[25]"* Ayette, yeryüzünde toplumsal çürümeye karşı direnecek akıllı ve erdemli kimselerin az olduğu ifade edilmektedir. Ayette "ûlu bakiyye" toplumsal varlığı sürdüren dinamik olarak geçen kavram farklı manalara gelmektedir.

"Toplumun "en hayırlı ve etkili" kimseleri[26]
Ümmetlerin "ileri gelenleri"[27]
"Fazilet ve basiret sahibi"[28]

"Fazilet ve hayır sahipleri" manasınadır. Fazilet ve cömertlik, "bakiyye" diye isimlendirilmiştir. Çünkü insan, elde ettiği şeylerin en kıymetlisini ve en üstününü geride bırakmak ister[29].

Akıl, görüş ve basiret sahibi, hayırlı kimseler[30]. Sıfatları sayılan bu insanların temel misyonu dünyevileşen bir toplumu ilahi çizgide tutma. Bir de toplumsal çürümeye karşı tedbirler alma, çözümler üretmeleridir[31],

Seyyid Kutup bu hususta şöyle der: "Yüce Allah azap etmek, köklerini kurutmak suretiyle onları cezalandırmaz. Ama zalimlerin zulüm işledikleri, bozguncuların bozgunculuk yaptıkları, buna karşılık içinde bu zulme ve bozgunculuğa karşı koyacak manevi dinamiklerin bulunmadığı veya bu durumdan hoşnut olmamasına rağmen bozulmuş realiteye etki edecek gücü bulunmayan kimselerin yer aldığı milletler ya kökten yok edilme felâketi ile ya da çözülme ve çökme felâketi ile cezalandırılmalarını gerektiren Allah'ın kanunun işlemesini hak ederler. Müminler, halklar ve milletler için Allah'ın azabına karşı paratoner ve *"emniyet sübabı"* niteliğindedirler[32].

---

25 Hud, 11/116
26 Zemahşeri, Keşşaf, II, 266.
27 Taberi, Camiu'l-Beyan,
28 Kurtubi, Camiu'l-Ahkam,
29 Razi, Mefatihu'l-Gayb,
30 Züheyli et-Tefsiru'l-Münir, XII, 176.
31 Razi, Mefatihu'l-Ğayb, XVIII, 75
32 Kutub, *Fizilali'l-Kur'ân*, IV/1933.

Hz. Peygamber (sav)'e ilk vahiy geldiğinde evine gelir, geçirdiği değişimi eşi Hatice'ye anlatır. Hatice sahip olduğu birikimin verdiği tecrübeyle eşini alır ve Mekke'nin bir nevi "kanaat önderi" mesabesindeki Varaka b. Nevfel'e götürür. Varaka b. Nevfel İbrahim (as)'in dinine bağlı, İncil'i de bilen birisi olması hasebiyle Hz. Peygamber (sav)'e karşılaştığı hususun mahiyeti ve gelecekte karşılaşacağı problemler hakkında bilgi verir[33]. Bu da gösteriyor ki, Hıristiyanlık hakkında sahip olduğu birikim sayesinde Varaka b. Nevfel kendisine güvenilen ve danışılan bir kimse olmuştur[34].

Toplum da yozlaşmayı önleyecek pozitif anlamdaki değişim ve dönüşüme katkı sağlayacak kimselerin olmasını istemektedir. Herhangi bir şekilde insanların Allah'tan başkasına kulluk yapmalarıyla içinde bozgunculuk baş gösteren bir millette, bu durumu bertaraf etmek için harekete geçen manevi dinamikler bulunuyorsa, o millet kurtulmuş bir millettir.

Sosyal ayrışma, fertlerin ve sosyal grupların dünya görüşleri arasındaki farkların milli kültürden azami seviyede sapma göstermesidir. Bir başka ifade ile bir toplumda maddi ve manevi kültür unsurlarının anlamlı, fonksiyonel olarak sistemi işletecek tarzda birbirlerini tamamlayamamalarıdır. Çözülmeyi doğuran faktörler arasında sosyal ilişkilerde karşılıklı sevgi, saygı, hoşgörü ve içten bağlılığın zayıflaması, ailenin yıpranması, din ve mezhep anlaşmazlıkları, eğitim ve öğretimin insan odaklı olmaktan çıkışı... Yeni sosyal dengelerin kurulamaması, fert, aile ve sosyal gurup menfaatlerini ikinci plana itebilecek yüce bir idealin bulunmaması veya fertlere yeterince kazandırılamaması, tarih şuurunun gelişememesi, milli bir bütün olarak bakamama şeklinde ifade edilebilir. Toplumun maddi kültürünü şekillendiren manevi tayin ediciler bu durumda maddi kültür seviyesinin gerisinde kalırlar... Sosyal çözülme belirtilerinin ortaya çıkması karşısında çözülmenin cemiyetin çöküşüne yol açacağı söylenebilir... Sosyal problemlere sınıfçı, mezhep taassubuyla ve cemiyeti bütünüyle göz önünde tutmayan, ferdi istismarcı davranışlarla beraber olsa olsa ayrıştırmayı kolaylaştırabilir[35].

Yirminci asır toplumları, birlik duygusunu süratle yitiren toplumlardır. "Çözülme" veya ayrışma olgusu çağdaş toplumların temel niteliği olmaya adaydır. Öte taraftan dinin, yüzyıllar süren bir gerilemeden sonra tekrar dünya konjonktüründe yer almaya başladığı görülmektedir. Üstelik din "çözülme" olgusuna karşı bir dinamik olduğu iddiasına sahiptir. Günümüz toplumu bir bunalım

33 Buhari, "Bed'u'l-Vahiy" 1.
34 Erkul Bünyamin "Varaka b. Nevfel" Dia, XXXXII, 517-518.
35 Erkal Mustafa, *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, s. 242-243.

toplumu olarak nitelendiriliyor. Benzer şekilde ferdin de bunalım içinde olduğunu görüyoruz. Günümüzde, küçük dünyamızın geleceği konusunda hiç kimse olumlu şeyler söylemiyor. Dünyanın doğal dengesinin bozulmasının ve büyük kaynak sıkıntısının arifesinde olduğumuzu herkes biliyor. Ekolojik dünya içerisinde, diğer canlılardan farklı olarak büyük bir medeniyete sahip olan insanoğlu ise, küçük dünyasının problemli kaderine ortaklık ediyor[36]. İster resmi ister gayri resmi verilere dayanılarak söylensin, bu gün dünyanın birçok yerinde kargaşaların olduğu herkesçe bilinmektedir. Bir taraftan bakılınca küçük dünyamızın geleceği hakkında sosyologların hiç de ümit verici şeyler dile getirmedikleri ortadadır. Bugün insanlığın beşerî ideolojilerin pençesinden kurtulamadığından dolayı bir kaos içinde yaşadığını hemen herkes kabul etmekte. Bütün bu gayretler fert ve toplumun yaralarını sarmaya yetmemektedir. Durkheim'in ifadesiyle, *"Sosyoloji insanların acılarını dindiremeyecekse la'net olsun böyle ilme"*[37] der. Dindiremediği ortadadır. Hangi toplumu ele alırsak alalım sosyal bir çözülmenin olduğu görülmektedir. Dünyamızda kısa bir zamanda teknolojik gelişmelerin insanlara mutluluk kazandırmadığı anlaşılınca alternatif çözüm yolları aranmaya başlandı. Bu değişik çözüm yollarının başında din geldiği genel olarak kabul görmektedir.

Karl Marx *"din halk için afyondur"* derken Hıristiyan dininin öfkeli kalabalıkları ve halkı sakinleştirici ve yatıştırıcı, tevekküle zorlayıcı, aynı zamanda egemen sınıfın yaptığı insanlık dışı eylemleri meşrulaştırıcı işlevinden hareket ediyordu[38]. İnsanlığı sahili selamete götürmesi gereken bir dinin insanlığın geleceğini karartır hale sokulması aynı sözleri her zaman söyletir. Din sosyal yapıdaki farklılıkları bütünleştirmek için vardır. Eğer din sosyal yapı içerisindeki bütün sosyal gurup ve kurumları kucaklayamazsa toplumla ilişiği kesilerek devre dışı kalır.

Nabi Yağcı toplumsal çözülmeyi engellemede manevi dinamikler hususunda şunları söylüyor: *"...Yaklaşık 15 yıldır Anadolu düşünce tarzını, tasavvuf öğrenmeye çalışıyorum. En çok ilgimi çeken Anadolu Selçukluları oluyor. Hani denir ya Anadolu mozaiktir. Ben diyorum ki, hayır değildir; ebrudur. Anadolu'daki büyük uygarlıkların biri öbürlerini asimile edememiştir. Solun dine olan mesafesi yüzünden halkı kaybetti. Kaybetti demek doğru değil. Bulmadı ki kaybetsin. Oraya ulaşamadı bile. İnançlar bir kimlik oluşturuyorsa, halkla temas kurmak o kimliği bilmeden mümkün olmaz. Ama din afyondur dediğin andan itibaren bu teması kuramıyorsun. Üstelikte din sadece Allah'a inanmak meselesi*

36 Bilgin, *Sosyal Çözülme Ve Din*, s. 9-10.

37 Meriç, *Sosyoloji Notları ve Konferansları*, s. 21.

38 Meriç, a.g.e., s. 143.

değil, edebiyata kadar uzanan bir kültür. Aynı zamanda toplumun bir harcı da. Sen bu kültüre vâkıf olamazsan bir defa dilin kopuk oluyor halktan. Ayrıca insan makine değil. Manevi değerleri, inançları var. İşte adalet duygusu bir bakıma bir vicdan hareketi olarak ortaya çıkıyor. Buralara inebilmek için de vicdan diye bir kategorinizin olması gerekir ki onunla da insana, hayata bakasınız. Mesela vicdan sözcüğü de bizim için kullanırlığı olan bir kavram değildi. Bugün pozitivist modernizmin yitirdiği insanı, insanın manevi dünyasını ve aradığı hoşgörüyü ve hatta çok kültürlülüğü bulabilmek için Batı'nın bize ihtiyacı olduğunu düşünüyorum...[39]" diyerek kutsalın toplumu bütünleştirmedeki önemine dikkat çekmektedir.

Bediüzzaman da: "*...Bizde halkı harekete geçiren kaynaktaki kutsiyettir. Kutsi bir kaynağa dayanmayan, din'le teması olmayan hiçbir akım Türkiye'de başarılı olamaz*" diyerek kutsal bir referansa ve ilahi menşe'e sahip olmayan projelerin toplumu bütünleştirmede tutmayacağına dikkat çeker.

Dinin sosyolojik rolü ve toplumu bütünleştirici fonksiyonu tarih boyunca pozitif boyutta hep görülmüştür. Toplumu meydana getiren maddi unsurlar ve manevi dinamikler bir arada bulunduğunda krizler azalır. Toplumu bir tek dinamik etrafında toplayıp bir bütünlük meydana getirme hususu eksik kaldığında bütünlük tek taraflı kalır. Bu da toplum fertlerinin daha çok menfaate dayalı bir bütünlüğe götürür ki toplumun hayatiyetini devam ettirmesi çok uzun süreli olmaz.

Manevi dinamikler ile toplum arasındaki etkileşim ve toplumu canlı/dinamik tutma hususu hep var olmuştur. Yani manevi dinamiklerin toplumu düzenleyen normlar kategorisinde belirgin bir konumu vardır. Bu da topluma yeni bir form kazandırmıştır[40]. Toplumun değerleri ve kültürel unsurları bir mana etrafında toplanmazsa bütünlüğün meydana gelmesi zordur. Bunları sıradan birer unsur olarak görmemek lazımdır. Sosyolog Şerif Mardin manevi dinamiklerin yaptığı sohbet faaliyetinin önemini şöyle anlatır: "*...Sohbet, bir iç diskur. Sohbetin bambaşka bir vurgusu var. Sohbet, insanlar arasındaki tabii ilişkiyi başka bir şekilde kuran bir şey. Yalnızlık duygusunu ortadan kaldıran, kardeşlik duygusunu arttıran bir şey. Bakın... Din, insanın bazı manevi boşluklarına karşılık veren bir bütün olarak düşünülmelidir*[41]. Manevi dinamiklerin toplumun kurucu unsuru olarak görülmesi gerekir. Yoksa problemler çözümsüzlüğe girip işler çık-

39 http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1047039&keyfield=4E616269205961C49F63C4B1;Akman Nuriye, Röportaj, 31.10.2010, Zaman Gazetesi,

40 Güngör Özcan, "*Kur'an'da Sosyal Bütünleşme*" Diyanet İlmi Dergi, Cilt: 43, Sayı: 2, Ank. 2007, s. 176.

41 Düzel Neşe, Röportaj, http://www.taraf.com.tr/haber/islamiyet-in-enerjisi-artiyor.htm

maza girdiğinde manevi dinamikler hatırlanırsa kendisinden bekleneni vermesi söz konusu değildir.

Tarihi süreçte Doğu Anadolu bölgesinin Osmanlı'ya katılmasında İdris'i Bitlis'i gibi büyük âlimlerin gayreti ile olmuştur. Osmanlı padişahına takdim edilen mektupta dinin ortak bir payda olduğu hususuna şöyle dikkat çekilir. *"Bizler, canlarımız, mallarımız, iyalimiz ve dinimizin emniyeti için size itaati arzuluyoruz. İslam'a tatbik ve adaleti te'sis için sizin hâkimiyetinizi zaruri görüyoruz*[42]*."*

Anadolu'nun, özellikle Maraş'ın Fransızlar tarafından işgali esnasında Sütçü İmam'ın *"Kalesinde bayrağı dalgalanmayan esir ülkede Cuma Namazı kılınmaz..."* fetvası şehrin kurtuluşu habercisi olmuştur[43]. Aslında Anadolu'da yazılan kahramanlık destanlarının yazılmasında toplumun manevi dinamikleri olan alimlerin kanı ve teri mutlaka vardır[44].

İlk meclis açıldığında Cuma namazından sonraya denk getirilmiş. Meclis dua ile açılmış. Kurbanlar kesilip ve törene camiden başlanmıştır. Hatimler indirilerek okunmasından bereket umularak Sahih-i Buhari okunmuştur. Anadolu'nun her köşesine hatim okunması talimatı verilmiştir[45].

Denizli'de kurtuluş savaşı yıllarında Ahmet Hulusi Efendi: *"İşgal edilen memleket halkının silaha sarılması dini bir görevdir"* der. İzmir valisinin, düşman işgaline karşı çıkılmaması emri üzerine; *"Vali Bey... Bu sakalım kanımla kızarabilir, ama bu alına düşman **alçağını sükûnetle selamlamış olmanın karasını sürerek huzur-u ilahiye çıkamam"*** demiştir[46]. Orgeneral Kazım Özalp'ın: *"...O gayri müsait ahval ve şerait içinde muhterem ulemamız öne geçmişler, milli kuvvetlerin başında çarpışmışlardır"* ifadesi manevi kahraman ve dinamiklerin fonksiyonunu çok net açıklamaktadır.

Yapılanmadan kasıt; İslamlaşmak, ihya, ıslahat, tecdid, kitap ve sünnetten zaman ve zemine uygun hükümler çıkarmak, dini esasların Müslümanların hayatında durakladığı noktadan alarak çağdaş Müslümân'ın hayatına getirmek, kültür ve zihniyet inkılabı meydana getirmek, insanın kendisini yeniden inşası, Kur'ân-ı Kerîm potasında şekillenme, yeni bir vizyon ve şekil verme halidir. Yaşanan çağın sorularına cevap verme ve yaşadığı çağı okuma anlamına gelir[47].

---

42 Topkapı Sarayı Arşivi, No: 11634/26; Naklen Akgündüz, *Güneydoğu Meselesi Ve Çözüm Yolları*, s. 32.
43 Kutay, *Kurtuluşun Ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, s. 186.
44 Kutay, a.g.e., s. 188.
45 Kutay, a.g.e., s. 181-182.
46 Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları*, s. 73-127.
47 Tan, Toplumun Yapılanmasında İlim ve Âlimin Fonksiyonu, s. 443.

Yaşadığı coğrafyada sahip olduğu karizmatik liderliği ile toplumu besleyen kaynaklardan birisi de Seyyid Taha-i Hakkâri'dir.

Seyyid Taha-i Hakkâri (ö.1269-1853)

Hakkâri'nin Şemdinli/Şemzinan/Şemdinan ilçesinde dünyaya geldi. İlk tahsiline babası Molla Ahmed'in yanında başladı. Küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i ezberledi. Ardından zamanın ilim merkezi Bağdat, Süleymaniye, Kerkük, ve Erbil'e giderek değişik alimlerden tefsir, hadis, fıkıh gibi ilimleri okudu ve icazet aldı. Seyyid Tâha "el-Hâkkari" nisbesi ile bilindiği gibi, Şemdinani[48], veya en-Nehri olarak da anılır. Lakabı Şihabûddin'dir.

Tâha el-Hâkkari'nin amcası Seyyid Abdullah, Mevlana Hâlid el Bağdadi'nin temayüz eden halifelerindendir. Seyyid Abdullah yeğeni Tâha'nın istidat ve kabiliyetlerinden bahsedince Hâlid el-Bağdadi bir daha geldiğinde Seyyid Tâha'yı getirmesini söyler. Seyyid Abdullah Hâlid el-Bağdadi'ye gittiğinde beraberinde yeğeni Seyyid Tâha'yı da götürür. Seyyid Tâha bir müddet Hâlid el-Bağdadi'nin yanında bir müddet tedrisatta bulunur. Seyyid Tâha, Hâlid el-Bağdadi'den feyiz ve irfan aldıktan sonra Hâlid el-Bağdadi tarafından Berdesur'a irşat görevi için gönderilir.

Hâlid el-Bağdadi, Seyyid Tâha'ya *"seni yetiştirmede üzerimize düşeni yaptık"* diyerek kendisini *"şehzâde"* olarak da zikreder. Hâlid el-Bağdadi, Seyyid Tâha'ya özel ilgi gösterir. Seyyid Tâha da Hocası Hâlid el-Bağdadi'ye olan bağlılığını ilmi miras sayesinde ömür boyu devam ettirir. Hatta Seyyid Tâha'nın da içinde bulunduğu ve Sâdât-ı Nehri olarak bilinenlerin çoğu Kâdiri iken Nakşibendi olmuş. Kürt kimliği bir dereceye kadar Halidiye kolu ile birleşmiştir[49]. Bu şekilde Seyyid Tâha'nın yaşadığı coğrafyada, inşa ettiği ahlaki kodlar sayesinde toplumdaki bütünlük sağlanmış oldu.

Kur'an-ı Kerim hem aile hayatında hem de toplum hayatında âlimin fonksiyon ve önemine dikkat çeker[50]. Toplumun inşası, değişimi, dönüşümü ve toplumsal farklılıkları bir arada yaşatmada âlimin üstlenmesi gereken misyonu var[51].

Hz. Peygamber (sav) âlimin topluma istikamet, yön ve yöntem kazandırması hususunda şöyle buyurur *"Yeryüzünde âlimlerin durumu gökyüzündeki yıldızlar gibidir. Nasıl ki kara ve denizin karanlık gecelerinde yıldızlar sayesinde*

48 Bağdadi, Buğyetu'l-Vâcid, s. 26.
49 Algar, "Hâlid el-Bağdadi" Dia, XV, 284.
50 Âl-i İmran, 3/104; Tevbe, 9/71
51 Tan, Kur'an'a Göre Toplumun Yapılanmasında İlim Ve Âlimin Rolü, s. 379-383.

istikamet (yön) tayin ediliyorsa, yıldızların olmadığı zamanlarda yön tayin etmek zordur. Âlimlerin durumu da böyledir[52]. " Bu sebepten bir toplum için âlim olmazsa olmaz bir dinamiktir. Hz. Peygamber (sav) *"Yahudi âlimlerinden on tanesi bana iman etmiş olsa idi bütün Yahudiler iman ederdi*[53]*"* buyururken âlimin toplumu dönüştürmedeki fonksiyon ve karizmatik yapısına dikkat çekmektedir.

Erol Güngör'ün ifade ettiği gibi: *"İslâm dünyasının yeniden yücelmesi mümkün olacaksa bunun kaynağını siyasi gelişmelerde değil, tefekkür sahasında aramalıyız... Bu demektir ki İslâm davasının asıl yükü fikir adamlarının omuzlarına yükleniyor.*

Müslümân aydınlar ve din adamları, âlimler, *mütefekkirler, sanatkârlar bu sorumluluğun şuuruna ermek zorundadırlar. Medeniyeti politikacılar meydana getirmez; medeniyet* âlimler *ve sanatkârların* işidir. Yeni bir İslâm medeniyeti de elbette ilim, fikir ve sanat eseri meydana getirenlerin omuzlarında yükselecektir. Eğer onların gayretleriyle Müslümanlar arasında bir silkinme ve kalkınma olursa, siyasi hedefler kendiliğinden gelecektir. Bu gayeye ulaşabilmek için aydınların kendilerini yıpratan, enerjilerini büyük ölçüde boşa çıkaran siy*aset çekişmelerinden mümkün olduğu kadar uzakta kalmaları, günlük hadiselere tepeden bakarak kalıcı köklü çözümler üzerinde kafa yormaları gerekir*[54]*."*

Seyyid Taha da *Şemdinli de sahip olduğu karizmatik yapısı ve ilmi birikimi ile* uzun süre hizmet etmiş bir şahsiyettir. Seyyid Taha'nın temsil ettiği Nakşibendiliğin bir özelliği de bu kurumu temsil edenlerin tasavvuf formasyonu ile beraber medrese/ilim geleneğine sahip olmalarıdır. Bu ikili; tasavvuf, medrese, hatta üçlü bir de divan/halk ayağı bir dönem sonra kesintiye uğradı.

Belki de günümüz dünyasında tasavvuf damarının istendiği ölçüde ve seviyede başarı gösterememesinin bir sebebi de ilim nosyonuna ve geleneğine sahip insanların azlığı olsa gerektir.

Seyyid Taha ve Sosyal Ahlak

Toplumu ve ferdi medenileştirişi bir unsur olarak Sosyal ahlak alanında[55] Anadolu dindarlığının en güçlü damarı Tâha el-Hakkâri ile önemli bir unsur haline geldi[56].

52 Hanbel. Müsned, III/157; Ramahurmuzi, Kitabu Emsali'l-Hadis, s. 90.
53 Buhari, "Menakibu'l-Ensar" 52; Hanbel, Müsned, II/346, 363, 416.
54 Güngör, ***İslâmın Bugünkü Meseleleri***, s. 242.
55 Güngör, Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, s. 93.
56 bkz. Tan, Zeki "Tâhâ Hakkâri" Mad. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinin zeyli için hazırlanmış madde

Cenab-ı Hakkın peygamber göndermesinin sebebinin, insanoğlunun doğruyu bulma konusunda *"akli yetersizliği"* değil, *"ahlâkî yetersizliği"* ve irade zayıflığı olduğu görülür. İnsan kolay ve hoşuna gideni tercih etmeye eğilimlidir. Doğruyu bulmak ve iyi olmak ise bazı yükler getirmektedir. Bunların başında bireyin bilgi vasıtalarını etkin kullanması ve tercihini bu istikamette yapması gelmektedir. İşte peygamberler Allah'ın desteği –vahiy- ile insanın bu zorlukları aşmasına yardımcı olmuşlardır[57]. Toplum yapısında yapılması düşünülen yapılanmanın istenen düzeyde gerçekleşmesi için gerekli ahlâkî donanım kaçınılmazdır. Ahlak insanların *"iç dünyasının inşası"* anlamına gelir. Toplum yapısında ahlakilik ön plana alınmazsa, o zaman kanunilik, normatiflik çıkar. Bu da toplumda sağlıklı bir değişimin teminatı olamaz. Yazılı kanunlar ve korkutucu önlemler, ahlâkî üstünlüklerin sağladığı sonucu sağlayamaz[58]. Hâlbuki vahye dayalı dinlerin ana gayesi, ahlâkî bir toplum vücuda getirmektir[59]. Hz. Peygamber (s.a.v.) *"Ben ahlâkî güzellikleri tamamlamak için gönderildim[60]"* derken bu gayeyi gayet açık bir şekilde dile getirmektedir. :Hayat felsefesi haline getirdiği dualarının birisinde *"Allah'ım yaratılışımı –halk- güzel surette yaptığın gibi, ahlâkımı -hulk- da güzelleştir[61]"* buyurur. Yetiştirdiği nesilde öne çıkan husus ahlaktır. Bu hususta Muaz b. Cebel şöyle der: *"Hz. Peygamber(s.a.v.)'in bana son tavsiyelerinden biri ayağımı deve üzengisine koyduğunda söylediklerdir: "Ey Muaz b. Cebel! İnsanlara karşı ahlâkın iyi olsun[62]."*

Nübüvvetin ilk yıllarında *"Gerçekten sen, çok büyük bir ahlâk üzeresin[63]"* Ayeti nazil olur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'i en yakından okuma imkânına sahip olan mümtaz eşi Hz. Aişe'ye ahlâkı sorulunca onun ahlâkı *"Kur'an ahlâkı"* olduğunu belirtir[64]. Hz. Peygamber (s.a.v.) Kur'an'ın insana dönüşmüş biçimini gösterirdi. Nurettin Topçu *"Din esas bakımından bir ruhsal hayat olduğu halde onun ahkâm, akait, feraiz, gibi kanun ve şeriat cephesi, bütünü ile bedenin ruh üzerindeki çeşitli tesirlerini tanıtan ilimlerdir. Bunlar dinin kendisini tanıtmıyorlar; dine götüren yolda şu sefaletle yüklü beden gemisinin dümenini dosdoğru kullanmasını öğretiyorlar. Peygamberin İslâm'ı "huy güzelliği[65]" –ahlâk- diye*

olup bilahare yayınlanacaktır.
57 Güler-Özsoy, Kur'an Fihristi, s. 198.
58 Aşur, ***İslâm İnsan Ve Toplum Felsefesi***, s. 164.
59 Aydın, Din Felsefesi, s. 296.
60 Malik, Muvatta, "Husnu'l-Huluk" 8; Müsned, II/381.
61 Müsned, 1/403; 6/68, 155.
62 Malik, Muvatta, Husnu'l-Huluk 1.
63 Kalem, 68/4.
64 Müslim, Müsafirun 139; Müsned, 6/91.
65 Hanbel, Müsned, IV/385.

tarif etmesi üzerinde durulmaya değer bir ifadedir[66]" derken toplumun inşasındaki esaş yapıya ve ana unsura dikkat çeker.

Kur'ân-ı Kerîm şöyle ifade eder: "*...Gerçek şu ki, insanlar kendi iç dünyalarını değiştirmeden Allah onların durumunu değiştirmez...*[67]" "*Allah bir topluma bahşettiği nimeti ve esenliği, o toplum kendi gidişini değiştirmedikçe asla değiştirmez...*[68]" Lafzen "*içlerinde olanı*" ibaresi bu ifadenin olumlu ve olumsuz olmak üzere iki anlamı vardır; yani insanlar kendi nefislerini fesat ve yozlaşmaya terk etmedikçe Allah yardım ve esirgemesinden onları yoksun kılmaz; buna karşılık, yine Allah, bilerek-isteyerek günah işleyen kimseler kendi içlerindeki eğriliği, olumsuz eğilimleri değiştirerek bunu hak etmedikçe onlara rahmet ve inayetini nasip etmez. En geniş anlamıyla bu ifade, hem bireysel, hem de toplumsal hayata yön ve biçim veren; taşıyıcılarının ahlâkî niteliklerine ve "*iç dünyalarındaki*" ruhi/manevi biçimlenmelere göre uygarlıkları yükselten ya da alçaltan ilahi sebep-sonuç ilişkisini yani sünnetullahı dile getirmektedir[69].

Bireyin vicdanında gerçek manada değişme olmazsa toplumsal alanda herhangi bir şey beklemek abesle iştigal olur. Daha çok pansuman tedbirler alınmış olur. Ahlâkî yapısı ve donanımı mükemmel fertler yetişmeden iyi bir toplum inşa etmek oldukça zordur. Fertlerin kin, nefret, haset, enaniyet, gurur, kendini beğenme... gibi hasletlerin düzeltilmesi adına takınacakları tavır Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından "büyük cihat" olarak tavsif edilir[70].

Gönül âlemindeki değişiklik bütün uzuvlara intikal eder. Fertler toplumdan ziyade kendilerini değiştirmekle mükellef olduğuna Ra'd 13. ayet dikkat çekmekte, toplumsal değişimi de Allah üstlenmektedir. Din ile temellenmeyen teorilerin hemen hepsinde eksik olan unsur, ahlâk ilkelerinin belirlenmesinde zaman ve zemine göre değişmeyen, vahiy gibi, sabit bir ölçütün olmayışıdır. Böyle sabit bir ölçütten yoksunluk ise, ahlâkî relativizm ve şüpheciliği davet etmektedir[71].

İlahi mesajın kendisine yüklediği görev gereği Seyyid Taha yaşadığı coğrafyada dinin özü olan "*ahlaki kodun*" inşasında özel bir misyon ifa etmiştir.

---

66 Topçu, *Türkiye'nin Maarif Davası*, s. 157 vd; *Şeriatta yüzde doksan dokuz ahlâk, ibadet, ahiret ve fazilete aittir. Yüzde bir nispetinde siyasete mütealliktir; onu da ulü'l-emirler düşünsünler.* Nursi Said, ***İki** Mekteb-i Musibetin **Şehadetnamesi** Veya Divan-ı Harb-i Örfi*, İst. 1990, s. 21.

67 Ra'd, 13/11.

68 Enfal, 8/53.

69 Esed, Kur'ân Mesajı, II/487.

70 Hz. Peygamber(s.a.v.) bir gazadan dönerken şöyle der; *"Küçük cihattan büyük cihada dönüyoruz. Sahabe-i "Büyük cihat nedir?" diye sorduklarında Peygamber "Nefis ile olan cihattır" buyurur.* Acluni, *Keşfu'l-Hafa*, I/511.

71 Kılıç, Ahlâkın Dini Temeli, s. 161.

Aile hayatından ticarete kadar birçok hususta ahlaki güzelliklerin tesisi temin edilmiştir. Şemdinli bölgenin en emin beldesi olma özelliğine sahip olmuş, herkesin huzur ve saadetinin yerinde olduğu görülmüştür. Bu durumu sadece kendi talebeleri veya müntesipleri arasında değil, farklı inanç gurupları arasında da görmek mümkündür.

Farklı İnanç Guruplarını Bir Arada Yaşatma Projesi

Modern dünyanın başat özelliklerinden birisi de insanların sahip olduğu fikir, kimlik, kültür ve düşünce farklılığıdır. Bu farklılıkların bir kısmı; dil, anatomik yapı, renk, fıtratın gereği olarak ilahi kudret tarafından kendilerine verilmiş. Bir kısmı da; fikir, düşünce, inanç, din, mezhep, insanların istekleri doğrultusunda edinilmiş fakat ilahi mesaj bunların da saygıya layık olduğunu ifade etmiştir. Yaratıcı olan Allah için teklik/tevhid esas iken yaratılan/mahlûk için kesret/çokluk öngörülmüştür. Bu da gösteriyor ki farklılıklara ve farklı değerlere sahip olma istenmeyen bir husus değil bilakis talep edilen ve mutlaka yaşatılması gereken bir hakikattir.

Tevhidin tecelli edeceği zemin çokluktur. Vahdetin tecellisi olarak kesret, kesretin yaratıcısı olan vahdetin tecellisi bu şekilde kendisini gösterir.

Kur'an-ı Kerim *"Bütün insanlık sadece bir tek topluluk halindeydi, ama sonradan ayrı görüşleri benimsemeye başladılar. Şayet (bu konuda) Rabbinin katında önceden belirlenmiş bir karar olmasaydı düştükleri bütün bu ayrılıklar [daha başlangıçta] çözümlenmiş olurdu*[72]*"* buyuruyor. İlahi iradenin koyduğu temel yasaya dikkat çekmektedir. O da kâinatta yaratılan farklılığın olabileceğinin çok iyi bilinmesidir[73]. Kâinatta geçerli olan bu ilahi yasaya herkesin saygı duymasıdır.

Kur'an-ı Kerim *"Eğer Senin Rabbin dileseydi, dünyada ne kadar insan varsa hepsi imana gelirdi. Ama bunu irade etmedi. Şimdi sen mi, imana gelsinler diye insanları zorlayacaksın?*[74]*"* derken farklı olana karşı tutumumuzun şekline dikkat çeker. öteki "ben" in rakibi olarak değil "beni" var etmeye yarayan bir argüman olarak görülmelidir. Toplumsal araştırmalar gösteriyor ki, farklılıklar olmasaydı toplumsal süreklilik ve ilerlemeye imkân kalmayacaktı. Hz. Peygamber (s.a.v.) *"Ümmetimin düşünsel ayrılığı rahmettir*[75]*"* derken rahmetin yeryüzünde

72 Yunus, 10/19.
73 Tabatabai *el-Mizan* X/32
74 Yunus, 10/99.
75 Âcluni, *Keşfu'l-Hafa*, I/153.

tecellisi için ümmetinin farklı düşüncelere sahip olmasından geçtiğine dikkat çeker. Böylece hem kendisi farklı düşünecek hem de farklı olanın varlığını kabullenecek. Bu da dünya barışının temin edilmesini sağlayacak temel bir argümandır. Ancak saygı duyana saygı duyulur.

Kutlu Nebi'nin bıraktığı evrensel değerlerin taşıyıcılarından birisi olan Seyit Taha ömrünü geçirdiği Hakkâri bölgesinde farklılıkları bir arada yaşattı. Hakkâri bölgesinin temel karakteristik bir özelliği de farklı dini inançlara sahip bir bölge olmasıdır[76]. Şemdinli'de yaşayan gayri Müslim insanların varlığından bahsedilmekte, bu insanların da hemen hemen her türlü problemlerinin müracaat kaynağı yine Seyyit Taha idi[77]. Çünkü *"Gayrimüslim vatandaşlar konusunda dikkatli olun. Kim bir gayrimüslim vatandaşa haksızlıkta bulunursa /zulüm yaparsa yahut ona gücünün üstünde bir yük yüklerse yahut da ona ait olan bir şeyi gönlü olmadığı halde alırsa, kıyamet günü öncelikle ben ondan davacı olacağım[78]"*ilkesi asırlar önce Medine'de söylenmiş bile olsa Şemdinli'de farklı inanç mensuplarına yönelik temel paradigma olarak hayata renk ve anlam katıyordu.

Fakat ne yazık ki Seyyit Taha'nın temsil ettiği değerler kesintiye uğradıktan veya uğratıldıktan sonra birbirine muhtaç olarak bir arada yaşaması gerekn farklılıklar birbirlerinin cehennemi oluverdi.

Şemdinli bölgesinde tasavvufi damarın etkisinin görüldüğü dönemlerde toplumsal problemlerin büyük ölçüde yaşanmadığı görülmüştür. Fakat tasavvufi neşvenin etkisini kay-betmesiyle, *"tabiat boşluk kabul etmez fehvasınca"* yerine her hangi bir alternatif kurumun da ikame edilmemesi sebebiyle toplumsal çözülmenin başladığı görülmüştür. Problemin nasıl çözüleceği paradoksu halen devam etmektedir.

Eğer Şemdinli'deki tasavvufi neşvenin salt dini fonksiyonu ifa etmediği bunun yanında üretim ve toplumsal bütünlüğü sağlayıcı rolleri de bilinse ve kestirilse idi daha sağlıklı çözümler üretilebilirdi[79].

Her toplumun belli bir felsefi değerler sistemi üzerinde kurulduğu gözden ırak tutul-mamalıdır. Bugün kimse eski sisteme geri dönmeyi düşünmüyor. Yapı-

76 Eskiden Hakkâri'nin ilçesi olan şimdi de Şırnak iline bağlı Beytüşşebap ilçesine bağlı olan Hıristiyan köyler mevcuttu. Bu köyden olanların zaman zaman Hakkâri'de kaldıklarında hiç kimse tarafından ötekileştirmeden yaşadıklarına şahit oldum. O zaman Hakkâri Lisesi ortaokul öğrencisi idim. Fakat ne yazık ki insanları tek tipleştiren anlayışların ikamesi ile farklılıklara tahammülsüzlük başlamış; aynı kültüre, dile, dine, inanca sahip insanlar , "ortak değerlerin" kaybedilmesi ile bir arada yaşama tecrübesini kaybetmişlerdir.

77 Özatak, İrşad Kutbu Seyyid Taha-i Hakkâri, s. 73.

78 Ebu Davut, "İmârât", 31, 33; Başka hadis için bkz. Buhari, "Cizye" 5;

79 Mardin, Türkiye'de Din ve Siyaset, s. 239-241.

lacak şey *"tabiatın nefret ettiği boşluğun"* toplumsal şartlar da dikkate alınarak doldurulmasıdır[80]. Geçmişte bu coğrafya için öngörülen birçok sosyal reçete bugün istenen neticeyi verememiştir. Tıpkı şu örnekte olduğu gibi. Klasik din sosyolojileri 19 yy.'dan sonra şehirleşme sanayileşme ile birlikte dinin özel alana çekileceği ve dini faaliyetlerin de giderek azalacağı yönünde bir öngörüde bulundular. Marks, Durkheim, Weber buna benzer şeyler söylediler. 20 yy.'da ikinci dünya savaşı ve özellikle 70'lerden, 80'lerden sonra din yeniden sosyologlar ve kamuoyu tarafından ele alınmaya başlandı. Çünkü dinin özel alana çekileceği öngörüsü Hıristiyanlıktaki Protestanlığa bakılarak yapılan bir öngörü idi...[81]"

Toplumda meydana gelen/gelecek kriz ve kaosları sadece ekonomik tedbirlerle veya yukarıda ifade edildiği üzere kullanma tarihi geçmiş formül ve öngörülerle çözmeye çalışmak problemleri çözümsüzlüğe mahkûm kılar. Bu coğrafyanın reel şartlarından, tarihsel deneyimlerinden ve düşünce imkânlarından yararlanarak yeni bir ilerleme ve problem çözme yolları keşfedilmezse bu coğrafya başı belalı olmaktan kurtulamaz.

Seyyit Taha ve İdarecilerle İlişkileri

Tarih boyunca toplumu idare eden umera/idareci hukukun üstünlüğüne inanıp adil olduğunda, ulema da ümerayı uyardığında birbirini tamamlayan bir bütünün parçası gibi olmuşlardır. Fakat ne zaman ki umera konjonktürel davranıp âlimlerde ona göre tavır takınıyorsa toplumlar krizlerle boğuşmaya devam etmişlerdir.

Kur'an-ı Kerim özellikle âlimlere; hukukun üstünlüğü, özgürlük, bir arada yaşama gibi evrensel değerlerin inşası için misyon yükler[82]. Toplum bünyesinde iyiliği emredecek ve kötülüğü önleyecek bir gurubun olması ilahi mesaj tarafından önerilir[83]. İyiliği emir ve kötülükten sakındırma Allah'a ve ahirete iman edenlerin bir vasfı olarak takdim edilir[84], Hz. Peygamber (s.a.v.)'in[85] ve ümmetinin temel misyonu olarak [86], Müminlerin en temel özelliklerinden biri olarak gösterilir[87], Allah'ın koyduğu sınırları gözetmenin ayırıcı özelliği olması[88], şeklinde nazara verilir.

---

80 Tan, *"Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Talebelerinden Seyyid Tâhâ el-Hakkârî"*, s. 97-126.
81 Yüksel Mehmet, Söyleşi, s. 28.
82 Al-i İmran, 3/104, 110, 114; A'raf, 7/157; Tevbe, 9/67; Hacc, 22/41.
83 Al-i İmran, 3/104; Kimlerin yapacağı hususu için bkz. Gazzali, İhya, II/315.
84 Al-i İmran, 3/110, 114.
85 A'raf, 7/157.
86 Al-i İmran, 3/110.
87 Tevbe, 9/71.
88 Tevbe, 9/112.

Kur'an-ı Kerim: *"Bari onların mürşitleri/fakihleri/ norm belirleyicileri kendilerini günah olan şeyler söylemelerini ve haram yemelerini, boğazlarına indirmekten önleselerdi ya! Ama heyhat, ne gezer! Bunların yaptıkları da ayrıca bir çirkin[89]!* buyururken alimlerin temel fonksiyonlarına dikkat çeker.

Hz. Peygamber (sav.) siyasi idarelerle ulema ilişkisinin ideal boyutunu şöyle ifade eder: *"Âlimler dünyaya dalmadıkları ve sultanla/idarecilerle hemhal olmadıkları sürece, peygamberlerin mirasçıları ve eminleridir. Ama dünyaya dalıp sultanın emrinde olmaları halinde ise peygamberlere ihanet etmiş olurlar ki, bu durumdayken onlardan sakınınız[90]."* Hz. Peygamber (sav.) bir başka hadisinde âlim idareci ilişkisinde uyulması gereken stratejinin şöyle olmasını ister: *"Kulak verin! Benden sonra bir takım idareciler zuhur edeceğini duydunuz mu? İşte o idarecilerle beraber olup yalanlarını doğrulayan, haksızlıklarına destek olan kimseler benden değildir. Ben de onunla beraber değilim; öyle birisi ahirette benim yanıma gelemez. Kim o idarecilerle beraber olmaz, yalanlarını doğrulamaz, haksızlıklarına destek olmazsa o, bendendir, ben de onunlayım. Öyle birisi, havzın başında benim yanımda olacaktır[91]."*

Yusuf Kardavi âlimlerin negatif tavrını ve konjonktüre göre davranışını şöyle ifade eder: "Ünlü âlimlerden biri bir ülke televizyonunda düzenlenen bir açık oturuma çağrılmıştı. Açık oturumda *"nüfus planlaması"* konusu tartışılacaktı. Tabii, konu İslâm›i yaklaşımla ele alınıp münakaşa edilecekti. Bu âlimin söylediği bir söz oturumu yönetecek zatı dehşete boğmuştu. Söz aynen şöyle: *"Oturum neyi hedefliyor? Planlamayı desteklemeyi mi, yoksa ona karşı çıkmayı mı? Söyleyin ki, kendimi ona göre hazırlayayım[92]."*

Osmanlı'nın kuruluşunda âlimlerin rolü inkâr edilmeyecek şekilde kendini gösterir[93]. Mesela Molla Fenari mahkemede Yıldırım Bayezid'in şahitliğini reddetmiş, bu yüzden Karamana gitmiş[94]. Molla Gürani Fatih'i acı sözlerle yüzüne karşı tenkit etmekten çekinmemiş, Zenbilli Ali Efendi II. Bayezid'in görüşme talebini reddetmiş, Yavuz'un idam hükmü verdiği pek çok kişiyi pervasız müdahaleleriyle kurtarmış ve hatta çoğuna vazifelerine geri verdirmiş[95]. Fakat ne yazık ki toplumun asıl bir unsuru sayılan âlimler *"merasim uleması[96]"* –ule-

89 Maide, 5/63.
90 Suyuti, Fethu'l-Kebir, II/251.
91 Tirmizi, "Fiten" 72; Nesai, "Bey'at" 35, 36; Müsned, II/95; III/59.
92 Kardavi, ***İslâm›i** Uyanışın Problemleri*, s. 98.
93 Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s. 1; Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, s. 16.
94 Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, s. 17.
95 İ. Hâmi. Danişmend, Kronoloji, 111, 112; Naklen, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, XII/424.
96 Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s. 69; İpşirli *"Klasik Dönem Osmanlı Teşkilatı"*, I/275; Fetvanın yasamaya göre ayarlanması için bkz. Akgündüz *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, I/73.

ma-i rüsum- veya İbn cevzi'nin ifadesi ile şekil uleması –ulema-ı kuşur[97]- haline geldiklerinde çöküşün önü alınamamıştır. Keçecizâde İzzet Molla, âlimlerin durumunu şöyle anlatır. *"Malumdur ki fisk ile olmaz cihan harâb, Eder anı müdahâne-i* âliman harâb[98]". *Bütün bunlar tarih boyunca âlim* idareci ilişkisinin nasıl olması gerektiğini anlatır.

Seyyit Taha-i Hakkâri'de hizmet ettiği coğrafyada idarecileri ikaz etmiş. Dönemin idarecilerinden Musul Mutasarrıfı Mehmed Hilmi Efendi'ye yazdığı mektup şöyledir;

"Fukarâlar hakkında derkâr olan ihlâs ve meveddet-i seniyyeleri iktizâsınca bu dâ'îlerine olarak şukka-i şerîfe-i âsafâneleri şerefvurûd buyurup meâl-i âlîsinden kemâl-i mahzûziyyet ve mesrûriyyet hâsıl oldu. Alelhusûs, fukarâ ve reâyânın hâlleri iş'âr ve himâyet ve vikâyetlerine emir ve iş'âr buyurulmuştu. Gâyetle mesrûru'l-bâl oldum efendim. Bu gûne fukaraların iş'âr-ı ahvâlleri zât-ı âsafânelerine farz ve vâcib bulunmuşdur. Ve terki dünya ve âhirete muzır bulunmuş olduğu bedîhî olduğu herkesin mâlumudur. Ve fukara ve ahâliye taraf-ı dâ'îyânemden pend ve nasîhat verilmeğe iş'âr buyurulmuşdı efendim. Cenâb-ı Rabbu'l-Âlemîn Şâhid ve Nâzırdır. Mine'l-Kadîm bu gûne şeyler vazîfe-i dâ'îyânem bulunmuşdır. Ve dâima nush ve ıslâh-ı hâllerine meşgûl ve devlet-i aliyyenin da'avâ-tı hayriyyelerine muvâzabat üzere bulunmuşum. Velâkin, müstağniyi beyân olduğu vechile Beni Âdem kısmı dâima fitne ve fesâd üzere mecbûl bulunmuşdur. Alelhusûs, bu zamanımızda nâsihların sözlerine pek isğa ve itimâd etmiyorlar. Ve hediye vechile taraf-ı dâîyâneme irsâl buyurulan teşrîf-i şerîfleri bir ferâce Vusûl ve vâsıl-ı derece-i kabûl bulunmuşdur. Ve dâima mültemisdir. Ve istid'a-yı bendegânem taraf-ı seniyyelerinden budur ki, fukarâ ve ahâli hakkında vezâif-i ma'delet ve merhamete ihtimâm buyurula ve da'avât-ı hayriyyeleri hakkında taraf-ı dâ'îyânemden kusûr vukû bulmayacağı arz ve inhâsı... Fi 17 zilhicce Sene 1268/Kulların Zayıfı, Seyyid Tâhâ El-Hâlidî Nakşibendî[99]"

Mektubun içeriği incelendiğinde, âlimin yaşadığı toplumun sesi olduğu görülmektedir. Âlim'in statükoyu koruyan değil, toplumun *"yaşayan vicdanı"* ve *"kurucu unsur"* olma özelliğini göstermektedir. Bunu da bir misyon ifası olarak görmektedir Seyyid Tâhâ. Âlimin idareciye sahip olduğu entelektüel birikimi ile pusula görevini görmesi toplumun değişimi ve dönüşümü adına büyük önem taşımaktadır[100].

97 İbn Cevzi, *Saydu'l-Hatır*, s. 313.
98 Çelik Hüseyin, "Türkiye'de Değişim ve Aydınlar", s. 22.
99 Tan, "Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Talebelerinden Seyyid Tâhâ el-Hakkârî", s. 108.
100 Tan, *"Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Talebelerinden Seyyid Tâhâ el-Hakkârî"*, s. 108-109.

Seyyit Taha'ya dönemin İran idarecilerine karşı hocası Mevlana Halid-i Bağdadi tarafından gönderilen mektuplar yol haritası olmuştur[101]. Bu bağlamda, İran'lı yöneticiler kendisinin karizmatik kişiliğinden istifade ederek bölgede yayılma imkânını elde etme hususunda kendisi ile yakından ilgilenmiş ve bu hususta hiçbir maddi tekliften ve imkân sunmaktan çekinilmemiştir. Bu hususta dönemin Osmanlı idaresi de İran sınırındaki bir olaya karşı kayıtsız kalmayarak olayları ve ilişkileri yakından takip altına almış ve bu hususta bazı tedbirler almışlardır. Bu tedbirlerin başında Şia inancına soğuk duran Mevlana Halid-i Bağdadi üzerinden strateji geliştirilmiştir.[102].

Sonuç

Seyyit Taha sahip olduğu tasavvufi birikiminin yanında medrese geleneğini de devam ettirmiş ufuk bir şahsiyettir. Hocasından aldığı tasavvufu birikimle gönüllerde değişim sağlarken ilmi ile de toplumda yapılanma sağlamıştır. Bu da ona ihya ve inşa hareketinde etkili olmasını temin etmiştir.

Tasavvuf anlayışının sağlıklı olması için medrese/ilim sacayağının dikkate alınması gerekir.

Seyyit Taha'nın yaşadığı coğrafyayı özellikle dönemin şia anlayışından koruması âlimin üstlendiği fonksiyonun önemini göstermektedir. Şemdinli bölgesi tasavvufi neşvenin hayat bulduğu dönemde "huzur adası" halinde iken tasavvufi damarın zayıflatıldığı veyahut koparıldığı zaman diliminde de problemler yumağı haline geldiği görülmüştür.

Seyyit Taha'nın inşa ettiği değerler sistemi bölge insanının hemen hemen bütün taleplerinin karşılandığı bir merkez görevi üstlenmiştir. Bireylere manevi bir kimlik kazandırmada ve rehberlik yapmada özel fonksiyon üstlenmiştir Seyyit Taha. Şemdinli de bu kurumun yokluğu toplumu endazesiz hale getirmiştir. Eksiği, yanlışı, kusuru olan bir kurumu kapatmak yerine ıslah etmek daha uygundur. Çünkü toplumsal çözülmenin önünde büyük fonksiyon gören manevi dinamiklere ihtiyaç duyulmaktadır.

Bölgenin temel problemini ekonomik geri kalkınmışlık olarak görme, yanlış bir okuma biçimidir. Çünkü toplumda insan gibi canlı bir organizmadır.

101 Tan, *"Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Talebelerinden Seyyid Tâhâ el-Hakkârî"*, s. 104-106.
102 Arşiv belgeleri için bkz. Tan, "Mevlânâ Halid-İ Bağdadinin Talebelerinden; Seyyid Tâhâ El- Hakkâri'nin İlmi Kişiliği", Uluslar Arası Mevlana Halid-İ Bağdadi Sempozyumu, s. 230-232.

Manevi boyutu ihmal edilmemelidir. Zira Anadolu coğrafyasının sıkıntılarından birisi de *"irfani değerlerin"* aşınması ve aşındırılmasıdır.

Kutsalın her şeye rağmen modern dünyanın gündeminde kalması toplumsal çözülme ve değerlerin aşınmasında dinden daha çok istifade edilmesi gerektiğini göstermektedir.

Modern dünyanın en büyük problemlerinden birisi de kültürler arası diyalogun zayıflığıdır. Kültürlerarası ayrımcılığın, ötekileştirmenin, asimilasyonun, izolasyon gibi hususların tolere edilmesinde manevi dinamiklere ihtiyaç duyulmaktadır.

Mevlana Halid-i Bağdadi'nin sahip olduğu ittihadı İslam vizyonunu talebesi ve halifesi olan Seyyid Taha'da görmek mümkündür.

Kaynakça

Acar Mustafa, Demir Ömer, "Toplum" Md. *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları, İst. 1997.

Âcluni, İsmâil Muhammed; *Keşfu'l-Hafa ve An Muzili'l-İlbas Amme İştehere Mine'l-Ehâdisi Ala Elsineti'n-Nas*, Mûessetu'r-Risâle, Beyrut, 1985.

Adıvar, A. Adnan; *Osmanlı Türklerinde İlim*, İst. 1991.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrut, th.

Akgündüz Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, İst. 1990, I/73.

Algar Hamid, *"Halid el-Bağdadi"*, DİA, XV, 284, İst. 1987

Aşur Muhammed Tahir, *İslâm İnsan Ve Toplum Felsefesi*, Trc. Vecdi Akyüz, Rağbet Yayınları, İst. 2000.

Akgündüz, Ahmet, *Güneydoğu Meselesi Ve Çözüm Yolları*, Osav Yayınları, İst. 1994.

Aydın, Mehmet Sait, *Din Felsefesi*, Ank. 1997.

Bağdâdi Mevlana Halid, *Buğyetu'l-Vacid fi Mektubati'l-Mevlana Halid*, nşr, Esad Sahib, Şam, 1334, s. 265-266

Bağâvi, Ebu Muhammed el-Hüseyin; *Meâlimu't-Tenzil*, Tefsiru'l-Hâzin Kenarında, Mısır, 1955.

Bilgin Vejdi, *Sosyal Çözülme Ve Din*, Samsun, 1997.

Buhâri, Ebu Abdillah Muhammed b. İbrahim; *Sahihu'l-Buhâri*, Mısır, 1212.

Çelik Hüseyin, *"Türkiye'de Değişim ve Aydınlar"*, Türkiye Günlüğü, Eylül-Ekim, Sayı: 62, 2000.

Dönmezer, Sulhi, *Sosyoloji*, Savaş Yayınları, Ank. 1984.

Ebu Davud, Süleyman İbnu›l-Esas; *es-Sünen*, Beyrut 1980.

Erkal E. Mustafa, Baloğlu Burhan, Baloğlu Filiz, *"Toplum"* Md. *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, Der Yayınları, İst. 1997.

Erkul Bünyamin *"Varaka b. Nevfel"* Dia, XXXXII, 517-518. İst. 2012.

Esed Muhammed; *Kur'an Mesajı –Meal-Tefsir-*, Trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İst. 1999.

Gazzâli, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed; *İhyau 'Ulumiddin*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, th.

Günay Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İst. 2000, s. 358.

Güngör, Erol, *İslâm›ın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İst. 1981.

Güngör, Erol; *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, İst. 1995.

Güngör Özcan, *"Kur'an'da Sosyal Bütünleşme"* Diyanet İlmi Dergi, Cilt: 43, Sayı: 2, Ank. 2007.

Hazin Ali b. Muhammed; *Lübabu't-Te'vil fi Meâni't-Tenzil*, Mısır, 1955.

Elmalı'lı, Muhammed Hamdi Yazır; *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, İst. 1986.

Erkal E. Mustafa, *Sosyoloji*, Der Yayınları, İst. 1993.

Erkal Mustafa, *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, İst. 1997.

Ergil Doğu, *100 Soruda Fethullah Gülen Ve Hareketi*, Timaş, İst. 2010.

I-İ

İbn Âşur, Muhammed, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Tunus, 1984.

İbn Cevzi Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *Saydu'l-Hatır*, Beyrut, th.

İbn Haldun Abdurrahman, *Mukaddime*, Beyrut, th.

İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail; *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, Kahraman Yayınları, İst. 1985

İbn Mace, Ebu Abdillah Muhammed; *es-Sünen*, Thk. M. Fuad Abdulbâki, Mısır, 1985.

İbn Sa'd, Ebu Abdillah Muhammed; *et-Tabakatu'l-Kûbra*, Beyrut, 1985.

İpşirli Mehmet, *"Klasik Dönem Osmanlı Teşkilatı"*, Osmanlı Devleti Tarihi, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İst. 1999.

İslamoğlu Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir*, Düşün yayıncılık, İst. 2008.

Kardavi, Yusuf, *İslâm›i Uyanışın Problemleri*, Trc. Hasan Fehmi Ulus, İst. 1986.

Kılıç, Recep, *Ahlakın Dini Temeli*, Ank. 1998.

Kurtubi, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensâri; *el-Câmi' li Ahkami'l-Kur'ân*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1985.

Kutay Cemal; *Kurtuluşun Ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Ank. 1972.

Kutub, Seyyid; *Fizilali'l-Kur'ân*, Beyrut, 1980.

Mardin, Şerif, *Türkiye'de Din Ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İst. 1998.

Meriç, Cemil, *Sosyoloji Notları ve Konferansları*, İst., 1996.

Müsned, bkz. Ahmed b. Hanbel

Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri; *Sahihu Muslim*, İst. 1985.

Nesâi, Ebu Abdirrahman b. Şuayb; *es-Sünen*, Thk. Abdulfettah Ebu Gudde, Beyrut, 1992.

Nesefi, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud; *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, Kahraman Yayınları, İst. 1984.

Öleki Mevlana Halid Şirvani, *Minah*, Trc. Sıraceddin Önlüer, Hüseyin Okur, İst. 2010

Özsoy, Ömer-Güler, İlhami; *Konularına Göre Kur'an* (Sistematik Kur'an Fihristi), Ank. 1997.

Ramahurmizi Ebu Muhammed Hasan b. Abdirrahman; *Kitabu Emsali'l-Hadis*, İst., th.

Râzi, Fahruddin Muhammed b. Ömer; *et-Tefsiru'l-Kebir*, Beyrut, 1982.

Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ank. 2003

Sarıkoyuncu, Ali; *Milli Mücadelede Din Adamları*, Ank., 1995.

Suyuti, Celaluddin Abdurrahman b.Ebi Bekr; *Fethu'l-Kebir Fi Dammi'z-Ziyâdeti İlâ›l Camii's-Sağir*, Beyrut, th.

Tabatabai Muhammed Hüseyin; *el-Mizan Fi Tefsiri'l-Kur'an*, Tahran, 1973.

Tan, Zeki, *Kur'an'a Göre Toplumun Yapılanmasında İlim Ve Âlimin Rolü*, Ark Yayınları, İst. 2010.

Tan, Zeki *"Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Talebelerinden Seyyid Tâhâ el-Hakkârî"*, Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 3, Nisan: 2013, s. 97-126.

Tan, Zeki *"Tâhâ Hakkâri"* Mad. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinin ek/zeyli için hazırlanmış madde olup bilahare yayınlanacaktır.

Tan, Zeki *"Mevlânâ Halid-İ Bağdadinin Talebelerinden; Seyyid Tâhâ El- Hakkâri'nin İlmi Kişiliği"*, Uluslar Arası Mevlana Halid-İ Bağdadi Sempozyumu, Ank. 2012

Tarhan, Nevzat, *Toplum Psikolojisi, Sosyal Şizofreniden Toplumsal Empatiye*, İst. 2010.

Topçu Nurettin, *Türkiye'nin Maarif Davası*, İst. 1998.

Tirmizi, Ebu 'İsa Muhammed b. 'İsa; *el-Camiu's-Sahih*, (Thk. A. Muhammed Şakir), Mısır, 1985.

Uludağ Süleyman, *Halidiyye, "Anadolu'da Halidilik"*, DİA, XV, 297, İst. 1987

Uzunçarşılı İsmail Hakkı; *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ank. 1988.

Yüksel, Mehmet, *"Dindarlık Üzerine"* Bahattin Akşit İle Söyleşi, Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 265, Ocak 2013, Ank. 2013, s. 28-29.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım, Carullah Mahmud b. Ömer; *el-Keşşâf an Hakâiki't-Te'vilve 'Uyûni'l-Akâvil fî Vucûhi't-Te'vil*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, th.

Züheyli Vehbe, *et-Tefsiru'l-Münir*, Beyrut, 1991.